

Бібліотечка
«Придніпровського
наукового вісника»

**ФОРМУВАННЯ
І ДІЯЛЬНІСТЬ
ТВОРЧОЇ
ОСОБИСТОСТІ**

Секція І. Філологія

ВІСНИК
ПРИДНІПРОВСЬКОГО
НАУКОВОГО
ЦЕНТРУ
ІНСТИТУТУ
ЛІНГВІСТИКИ
ТА
ФІЛОЛОГІЇ

ТВОРЧЕ БАЧЕННЯ ІСТОРІЇ ВЕЛИКИМ КОБЗАРЕМ

В історії кожного народу є одна, найвеличніша постать, яка уособлює його волелюбний дух, велич, славу і геній. Для України це - великий Тарас Шевченко. Він відіграв величезну роль не тільки в українській літературі і образотворчому мистецтві, а й в розвитку історичної, суспільно-політичної і філософської думки в Україні. Історія - органічний складовий чинник його літературної і мистецької спадщини.

Погляди Т. Шевченка на історію привертали увагу таких дослідників, як В. Антонович, І. Франко, М. Петровський, К. Гуслистий, М. Марченко, Ю. Марголіс, В. Яременко, Д. Степовик та ін. В їх публікаціях розглядаються як загальні аспекти історичних поглядів великого Кобзаря (1), так і висвітлюється історична інтерпретація окремих його творів (2), досліджується їх джерельна база і розкриваються проблеми історіософії (3). Але більшість статей і монографій побачили світ в 30-х і 60-80 рр., і вони мають деякі ідеологічні упередження, страждають догматизмом, однобічністю і поверховістю аналізу. Тому необхідно продовжити в нових історичних умовах - умовах існування незалежної і суверенної України - копіткий аналіз творів великого Кобзаря, нагромадження конкретно-аналітичних матеріалів, що дасть можливість зробити науково виважені висновки щодо історичних поглядів Тараса Шевченка.

Оцінка найважливіших подій вітчизняної і зарубіжної історії, історичні погляди Т. Г. Шевченка знайшли широке відображення в його поемах і віршах, драматургії й прозі, графіці і живописі, «Щоденнику».

Важливим джерелом формування історичних поглядів Т. Шевченка в ранній період творчості - 1838-1843 років була усна народна творчість - історичні пісні, думи, легенди. Сам поет у передмовах, примітках до творів цього періоду вказує на джерела, звідки взяті ті чи інші факти, події, дати, образи. Народна творчість була го-

новим джерелом для написання поем «Гайдамаки», «Іван Підкова», «Гамалія», «Тарасова ніч» та ін. В свій час Іван Франко висловив цілком слушну думку про те, що поеми «Іван Підкова» і «Гамалія» являються витвором авторської фантазії, але мають за основу козацьку традицію. Аналізуючи ці та інші поеми Кобзаря, добре видно, наскільки сильно позначився вплив народної творчості. В них надзвичайно правдиво зображена історична доба, її дух, показані героїчні походи козацтва на султанську Туреччину і Кримське ханство, боротьба з шляхетською Польщею, розкривається мужність, стійкість і справжній патріотизм запорізьких козаків. Так, поема «Гамалія» включає в себе елементи історичних дум і народних пісень. Розпочинається поема з так званого невільницького плачу - звертання бранців-полонених до своїх братів-козаків, щоб визволили їх. Але, якщо в народних піснях і думках бранці звертаються за допомогою до батьків, до бога, то Т. Шевченко, як цілком слушно зазначила видатний український історик О. Апанович, підніс невільницькі плачі на ще вищий поетичний рівень, активізувавши, революціонізувавши їх (4). В поемі пісня козаків дійшла до Босфору, і він «аж затрясся, бо зроду не чув козацького плачу» і послав хвилю морем у Дніпро до запорожців (5). Козаки відгукнулися на заклик і вирушили визволяти бранців з турецької неволі. Т. Шевченко в обох поемах надзвичайно точно описує виступ козаків у морський похід, бій запорожців з турецькими яничарами, штурм фортеці, визволення полонених, що знемагали в тяжкій турецькій і татарській неволі. При цьому, аналізуючи поеми, вірші і прозові твори, співставляючи їх з народними думами і козацькими піснями, не важко помітити, що Великий Кобзар широко використовував і творчо переосмислював пам'ятки народної творчості, а також використовував інші історичні джерела.

Історичні погляди Т. Г. Шевченка формувались на основі вивчення документальних джерел, в першу чергу - козацьких літописів Самовидця, Граб'янки, Величка та інших. Як відомо, повернувшись в Україну, Т. Шевченко наприкінці 1845 р. був зарахований працівником Київ-

ської Тимчасової комісії для розбору давніх актів (Археографічної комісії), створеній у 1843 р. для вивчення історичних документів і старожитностей, збирання відомостей і фіксації пам'яток старовини, публікації результатів досліджень тощо.

Великий поет, активно включившись в роботу Комісії, за її дорученням відвідав Київську, Полтавську, Подільську та Волинську губернії, обстеживши, описавши, замалювавши велику кількість документів, пам'яток історії та культури. В цей час Археографічна комісія готувала до друку літопис С. Величка, і Т. Шевченко був обізнаний з ним. П. Куліш вказує, що під час свого перебування в Києві в 1845-1847 рр. поет читав підготовлений до друку перший том літопису С. Величка та інші українські літописи і писав один вірш кращий за інший (6). Тобто, Великий Кобзар вивчав історію України, писав свої твори на історичну тематику, особливо в 1844-1860 рр., на основі першоджерел, а не користуючись їхніми інтерпретаціями. Так, використовуючи літопис С. Величка та інші літописи, під їх впливом Т. Шевченко написав «Чигирине, Чигирине», «І мертвим, і живим, і ненародженим...», «Великий льон», «Заступила чорна хмара та білу хмару», «Юродивий», «За байраком байрак», «Чернець», «Іржавець» та ін.

Фактичний матеріал з української і зарубіжної історії Т. Шевченко використовував з друкованих і архівних джерел, мемуарів, спеціальних досліджень. Він уважно вивчав не лише українські літописи XVII-XVIII ст., а й давньоруські літописи, «Історію русів», «Историю Малой России» Д. Бантиш-Каменського, «Историю Донского Войска» О. Рігельмана, «Историю Малороссии» М. Маркевича, історичні твори М. Костомарова, Т. Грановського, а також книгу французького історика Міто «Історія хрестових походів», працю з історії стародавньої Греції французького вченого і письменника О. Бартелемі, історію західноєвропейських країн і руйнування Римської імперії англійського історика Е. Гіббона, праці польського історика І. Лелевеля та ін. Поглибленню історичних знань Т. Шевченка сприяло його знайомство і спілкування з відомими тогочасними істориками М. Костомаро-

вим, П. Кулішем, М. Максимовичем, М. Іванишевим, О. Бодянським та іншими.

В поетичних і прозових творах, художній спадщині, «Щоденнику», листах Т. Шевченка широко відображені найголовніші події історії України з найдавніших часів до 1860 р. включно. Про те, що Кобзар вивчав і знав історію України, свідчать багато сучасників - друзів поета: М. Костомаров, А. Татарчук, Г. Дем'янов, О. Чужбинський та інші. Т. Шевченко в своїх творах давав оцінку історичним діячам багатьох зарубіжних країн. З його творів видно, що поет-демократ уявляв історію як безперервний процес розвитку суспільства, намагався зрозуміти основи цього розвитку.

Добре знаючи історію України, Т. Шевченко в своїх творах за допомогою художніх засобів оспівував героїчне минуле українського народу: часи Запорізької Січі, боротьбу проти татарських і турецьких завойовників, польської шляхти, Визвольну війну; прославляв вчинки справжніх народних героїв, «славних прадідів великих»: С. Наливайка, І. Підкову, П. Бута (Павлюка), Т. Федоровича (Трясила), Н. Остряницю, І. Богуна, Б. Хмельницького, І. Гонту, М. Залізняка та інших. При цьому поет не ідеалізує минувшину. Він вважав, що козацтво, яке в минулому виступало в авангарді боротьби українського народу за своє соціальне і національне визволення, могло б, коли б його не знищив царизм, і в ХІХ ст. стати носієм визвольних ідей.

Про те, що Т. Шевченко творчо підходив до висвітлення історичних подій, говорить його поема «Заступила чорна хмара та білу хмару». Вона присвячена періоду Руїни (1663-1687 рр.) і пов'язана з іменами правобережного гетьмана П. Дорошенка та лівобережного - І. Самойловича. Майже усі історичні джерела, з якими був обізнаний Т. Шевченко, автори багатьох історичних праць (Д. Бантиш-Каменський, М. Маркевич) засуджували Д. Дорошенка за союз з Туреччиною. Т. Шевченко, вивчаючи літописи Самовидця, С. Величка, Г. Граб'янки, спираючись на них та на літературну, фольклорну традицію, осмисливши цей матеріал, пропустивши його через власний поетичний та історичний світогляд, виробив свої

погляди на діяльність П. Дорошенка та І. Самойловича. Великий Кобзар у своїй поемі на основі великих історичних знань відтворив творчо, художньо, спираючись на все багатство образної системи, поезики українських пісень, історичних дум правдиву картину Руїни, розкрив її в усій складності й трагічності для українського народу.

В історії світової культури було не дуже багато людей, які мали б таку велику кількість досконалих засобів впливу на людину, як Т. Шевченко. В особі Великого Кобзаря гармонійно поєднувався і геніальний поет, і обдарований прозаїк, і визначний художник, й полум'яний революціонер. Велике місце в творчості Т. Шевченка належить історичному минулому. Але в його спадщині зовсім немає суто наукових творів з історії. Тому, досліджуючи історичні погляди поета, необхідно аналізувати всі художні твори, листи, «Щоденник». Т. Шевченко добре знав вітчизняну і світову історію, насамперед цікавився тими історичними подіями і фактами, які були пов'язані з героїчною боротьбою українського народу за своє соціальне і національне визволення, мав свої власні історичні погляди. Твори Т. Шевченка, присвячені історичній тематиці, як і взагалі вся його творча спадщина, допомагають вихованню у громадян незалежної України почуття патріотизму, національної гордості, любові до рідного краю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марченко М. І. Історичне минуле українського народу в творчості Т. Г. Шевченка. - К., 1957; Історичні погляди Т. Г. Шевченка. - К., 1964; Марголіс Ю. Д. Исторические взгляды Т. Г. Шевченка. - Л., 1964; Ткаченко Н. М. История в творчестве Т. Г. Шевченко // История СССР. - 1964. - № 3; Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури // Дніпро. - 1991. - № 1.

2. Дзира Я. Поема «Заступила чорна хмара та білу хмару» // В сім'ї вольній, новій: Шевченківський зб. - К., 1988. - 4-й вип. - С. 157-175.

3. Дзира Я. Тарас Шевченко і українські літописи XVII-XVIII ст. // Історичні погляди Т. Г. Шевченка. - К., 1964. - С. 61-89; Яременко В. І. Про історизм поеми «Мо-

«калева криниця» (До проблеми історіософії Т. Шевченка) // Укр. іст. журн. - 1993. - № 4-6. - С. 14-26.

4. Див.: Апанович О. Боротьба українського народу проти соціального і національного гноблення в творчості Т. Г. Шевченка // Історичні погляди Т. Г. Шевченка. - К., 1964. - С. 94.

5. Шевченко Тарас. Повне збір. Творів: У 6 т. - К., 1964. - Т. 1. - С. 199-200.

6. Див.: Дзира Я. Тарас Шевченко і українські літописи XVII-XVIII ст. // Історичні погляди Т. Г. Шевченка. - К., 1964. - С. 74.

ОНИКІЄНКО І. М.

СИМВОЛІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ СВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ-НЕЗГОДНОЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ДИСИДЕНТСЬКІЙ ЛІРИЦІ 70-Х РОКІВ ХХ СТ.

У сучасному літературно-критичному дискурсі гостро стоїть потреба дослідження і осмислення феномена шістдесятництва. В культурно-історичному, літературознавчому, соціально-психологічному аспектах його можна вважати справжнім переворотом, новим літочисленням нашого суспільства. На думку Г. Касьянова, відомого дослідника руху опору в Україні в 1960 - 80-х роках, поява такого феномена стала першою ознакою внутрішньої деградації тоталітарної системи, альтернативним інтелектуальним духовним простором (І. С. 30).

Справжньою еволюцією шістдесятників було виникнення в суспільстві 70-х років «в'язнів сумління» (в українській діаспорі так стали називати в'язнів радянських політичних таборів, засуджених за переконання) та феномену дисидентської творчості.

Творчість дисидентів відбулася під знаком долі, котру не можна змінити, котра неминуче несе біль і страждання. Проте цю долю не тільки необхідно прийняти, але й вона може бути трансформована в національний духовний досвід.